

## SZAKRALITÁS A MÚZEUMI ENTERIÖRBEN

Barna Gábor hazai és nemzetközi megítélés szerint is kiemelkedően eredményes tudományos munkásságában a szakrális – vallási néprajzi témák kutatása meghatározó jelentőségű. Köszöntő írásomban egy esettanulmány segítségével kívánom a vonatkozó folklór – társadalom néprajzi téma egy elemének múzeumi bemutatatási tanulságait összefoglalni.<sup>1</sup> Előljáróban csupán utalni kívánok arra az évtizedes problematikára, amely az ún. alkalmazott néprajzkutatás/tudomány, illetve a múzeumi bemutatási lehetőségek összefüggéseit jellemzi.<sup>2</sup>

A szabadtéri néprajzi muzeológia komplexitásával, azzal, hogy nagyon adekvát és sűrített képet kell adnia, igen összetett tevékenység. A szabadtéri néprajzi múzeumok egyedi kulturális intézmények, hiszen teljes skálán mutatják be a dolgokat, természet és kultúra, spirituális és materiális, elmélet és gyakorlat együtt jelenik meg bennük, teljes élményt nyújtva, a látogató bevonásával. Napjainkra nemzetközi téren is elfogadott, hogy létezik egyedi szabadtéri muzeológia, amely nem csak az épületekről és a tárgyakról, hanem az emberekről szól. Ezzel összhangban az ilyen típusú múzeumok alapkompenciája nem az analízis, hanem a szintézis. S ennek bemutatásakor figyelembe kell venni, hogy nem a pusztá tények, hanem a történetek keltik fel és tartják ébren a látogatói érdeklődést.

Ezen szempontok is közrejátszottak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum legutóbb megnyílt tájegységének megvalósításakor. A 2006-ban megnyílt állandó kiállítás több évtizeddel korábban megalkotott koncepcióját – a megváltozott körülményeket figyelembe véve – a megnyitót megelőző három esztendőben folytatott rendkívül intenzív muzeológiai tevékenységgel formáltuk.<sup>3</sup> A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos kutatási és állandókiállítás-rendező tervének korán része lett a középhegységi felföldi mezővárosi kultúra bemutatása.<sup>4</sup> Az építészetileg jól körülhatárolható vidék egyben sajátos gazdálkodási móddal rendelkező ökológiai zónát is jelent, melyet a kiválasztott és bemutatott építmények és berendezések is tükröznek. A régió átfogó kultúrtörténeti és történeti néprajzi szemléletű bemutatására elsőként a Szabadtéri Néprajzi Múzeum vállalkozott. A múzeumi állandó kiállításban az építészet-, gazdaság-, társadalom- és ipartörténeti emlékeket a különböző életmódok és életformák együttesében őrizzük meg és mutatjuk be. A jellegzetes épületekben látható állandó kiállítások igazolják a régió településein élők polgári öntudatát és igényességét, valamint a falusítól eltérő tárgyi felszereltségét.

A Felföld Magyarország északi hegyvidéki területeinek történeti tájneve. A középkor végén Magyarország északi felét, a korabeli igazgatási központoktól északra eső országrészt hívták így. Az Ipoly és a Bodrog közötti középhegységi területen kialakult mezővárosok a nagytáj jellegzetes települései voltak. Ez a középhegységi

<sup>1</sup> A témához közvetlenül kapcsolódik pl. Barna 1990. 1992.

<sup>2</sup> Lásd Kemecsi 2009.

<sup>3</sup> A koncepcióval kapcsolatban összefoglaló jelleggel lásd Kemecsi 2008. 55–57.

<sup>4</sup> Lásd Cseri–Kemecsi 2004. 623–624.

terület a minőségi szőlőművelés hazai északi határát is jelentette. Az itt található mezővárosok virágkora a 18. századra és a 19. század első felére esik. A városi települések céhes iparukkal és mezőgazdaságukkal egyaránt specializálódtak. A felföldi mezővárosok lélekszáma nem volt magas, viszont átlagosan több mint 20%-a a lakosságnak dolgozott céhes iparosként.<sup>5</sup> Vásártartási, bíróválasztási, szabadmenetelési, szabadabb öröklési jogokkal bírtak, ami megkülönböztette őket a szomszédos jobbágyfalvaktól őket. A szőlő- és bor monokultúra, mint városképző tényező a régióra egyedülállóan igaz.<sup>6</sup> A Felföldi mezővárosokra vallási szempontból a sokszínűség a jellemző, viszont Gyöngyös kivétel ebből a szempontból, gyakorlatilag szinte egységesen homogén katolikus lakosságával.<sup>7</sup> Gyöngyös virágzó kézműipara, a szűrszabó és szűcsipar a 19. század végéig meghatározó maradt, miként kerámia központ jellege is. Ez az árutermelő tevékenység határozta meg az itt élő lakosság életét a múzeumi bemutatásra kiválasztott időszakaszban is, egészen a 19. század végi filoxéravészig. A felvidéki mezővárosi épületek múzeumi megjelenítéséhez telepítési tervként olyan településszerkezeti egységet alakítottunk ki, amelyre nyolc szalagtelkes porta elhelyezhető. Ez a városszerkezeti egység a háromszögletű térre bővülő villás útágazás, amire a telkek merőlegesen fekszenek.

A teret szegélyező házak között találhatóak a Gyöngyösről származó épületek. Jellegzetes típusba tartoznak a szoba – konyha – kamra beosztású, az udvarról a kamra alól nyíló bejárattal alapincézett házak. Az iparosház U-alaprajzú épülete két közre nyílt, a telek átjárható volt, így építettük fel a tájegységben is. Ez a fő alaprajzi változat alakult egyes esetekben két, három lakóegységes L, vagy U-alaprajzú épületekké.<sup>8</sup> Ennek egyik változata volt a telek utcai homlokzatának beépítése, kamra építésével, melyet a kapualjból pincéztek alá. A bemutatandó gyöngyösi polgárház ebbe a típusba tartozik, és a múzeumban a 18. századi formát 1860 körül kiegészítő három lakóegységgé bővülő épületté alakult.<sup>9</sup> A teljes szélességében és hosszában beépített szalagtelken L alaprajzzal épült meg az 1981-ben lebontott eredeti gyöngyösi épület.<sup>10</sup> A földszintes ház utcai része alapincézett. A pince bejárata az íves kökeretes, záróköves kapu alól nyílik. A helyi kőből a 18. század végén épült ház hátsó udvari szárnyát csak 1850 körül toldották hozzá. Az ablakok és ajtók kökeretezésűek, az udvari homlokzaton szoborfülke található. A három lakóhelyiséges épületben kívülfűtős kemencék vannak, az utcai szárny szobáit kívülről fűtött táblás cserépkály-

<sup>5</sup> Gyöngyös lakossága 1806-ban 9.856 fő, 1855-ben már 16.235 fő és a századfordulón 17.350 fő, s 1910-ben már 19.422 volt. (Besze 1999. 20.; B. Gál 2005. 5.) Az iparosok aránya 1910-ben elérte a 24%-ot. (B. Gál 2005. 7.)

<sup>6</sup> Kemecsi 2008. 58–60.

<sup>7</sup> 1855-ben katolikus 14.050 fő, más vallású összesen 1.560 fő, s ezek közül 1085 volt izraelita. (Besze 1999. 38.)

<sup>8</sup> Kecskés 1988. 26–27.

<sup>9</sup> Kecskés 1989. 250.

<sup>10</sup> A Felföldi mezőváros épületcsoportba a telek és ház 1973-ban került elfogadásra. A korábban műemlék jellegű besorolással bíró épület állaga rohamosan romlott, a helyi tanács életveszélyessé nyilvánította. A műemlék jellegű védetség megszűnését követően vált lehetővé a Kecskés Péter által irányított helyi kutatás és a bontás.

Az épületre vonatkozó adattári anyagok: Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adat és Fotótára E/174. F: 13940-18950, 13656-13665, 68970-69072. Vö. Bíró 2003. 1.



hakkal fűtötték. A deszkafödemes, szarufás-torokgerendás lakóház nyeregtetejét bádoggal fedték.<sup>11</sup> Ezt a fedési módot a település belső szabályzata tette szükségessé. Az 1890-ben kiadott *"Gyöngyös városépítési szabályrendelet tervezete"* megpróbált modern városképet kialakítani, s a gyakori pusztító tűzvészek miatt előírta, hogy „...csak szilárd anyagból - kő és téglából szabad építeni, s a tetőzethez csakis tűzmentes anyagok: ércz, cserép, palakő alkalmazhatók ...”.<sup>12</sup> A telket keresztben egy nyitott fészker zárja le, amelyben a szőlőművelés eszközeit tárolták. A múzeumban újra felépített bontott épület kapujának ívelt kőkerete, az ajtó- és ablaknyílások faragott kőkeretei bontáskor készült rajzok, fényképek után készült másolatok. Hatalmas kétszárnyú kapuja eredeti. Az ablak és az ajtószárnyak is az eredeti lakóházból kerültek a múzeumba. A házban két különálló lakás található. Mindkettő konyhája eredetileg szabadkéményes volt. Az első lakás konyháját a 20. század elején átalakították. A szabadkéményt lezárták, a kívülfűtős szobai kályhák füstjét épített füstjáratokon vezették el. A hátsó konyha szabadkéményes, a kémény alá padkás középkecske épült. A szobákban a 19–20. század fordulóján használt cserép- és öntöttvas, kívülről és belülről fűthető kályhák állnak.<sup>13</sup>

A ház első név szerint ismert tulajdonosa Kapitány Sándor szőlőbirtokos és ügyvéd, akit a regnicoláris összeírás regisztrált (1828). A szóhagyomány szerint a helyi huszárezred „kapitányaként” szolgált. Az 1835. évi telekkönyv szerint a házban Ragáli Lajos lakik, akit 1848-ban honvédként számba vesznek. Az összeírás szerint Ragáli ekkor 47 éves családfő, s valamelyik földbirtokos – a tulajdonlási viszonyok ismeretében –, valószínűleg az Eszterházyak uradalmi tisztviselője. 1854–55-ben még mindig ő lakik itt családjával. Családi tulajdonban ment tovább a ház, amit 1872-ben Kovacsóczy Antal szőlőbirtokos és hivatalnok nevére írtak, s 1899-ig a két család bírta. Ekkor vette meg árverésen Szebestianovich Alajos 2650 koronáért (hrsz: 1055, telek 196, kert 138 bécsi öl). 1912-ben Kis Sándor (1870–1948) szőlősgazda, kőbányabérlet és fuvaros és felesége Palócz Etel vették meg az épületet. Egyik fia, Kiss Ferenc (1906–1986) segítségével ismerhettük meg a telekkel kapcsolatos 20. századi változásokat, berendezéseket. 1949-ben, 8/16 részben, szintén öröklés révén egyenlő arányban osztódott a Kis testvérek között. 10 évvel később 1957-ben a telekkönyv tanúsága szerint Kis Irén és férje Csomós József a tulajdonos, miután kifizették a testvéreket. A házat az örökösök – két bérlettel – látták 1979-ig. Utolsó bejegyzett tulajdonosa a Kiss családból való, Csomós József gazdász volt.<sup>14</sup>



1. kép  
A gyöngyösi polgárház a múzeumban  
(Deim Péter felvétele)

<sup>11</sup> Cseri–Kemecsi 2004. 633–636.

<sup>12</sup> HML V-101/b - 282.dob. Nr. 112. hivatkozza B. Gál 2005. 22.

<sup>13</sup> Bíró 2006. 1.

<sup>14</sup> Vö. Bíró 2005. 2. illetve B. Gál 2005. 21.

Az épület múzeumi bemutatásakor a Bíró Friderika által készített előzetes berendezési terv szerint egy helyi vallásos társulat ünnepi rendezvényét mutatja be, illetve a második lakóegységben az azt bérlő vándor színésznő tárgyaival berendezett enteriört.<sup>15</sup>

A lokális kultúrák vizsgálatának fontos része a helyi társadalom és az egyházak történeti összefüggéseinek az elemzése. A kutatások eredményesen feltárhatják a közösségeket éltető belső mechanizmusú társadalmi együttműködések és érdekütközéseket. Ilyennek értékelhetőek a laikus vallásos társulatok, melyeket a 14–20. századi források *confraternitas*, *coetus*, *sodalitas*, *congregatio*, *céh* és leggyakrabban *társulat* névvel illették.<sup>16</sup> Az elsősorban mezővárosokban önkéntesen szerveződött, világi társadalmi szervezetek alapvetően ájtatos, kegyeleti és közhasznú céllal jöttek létre, elsősorban a római katolikus egyházak, illetve a szerzetesrendek segítségével. A vallásos társulatok befelé demokratikus, kifelé zárt életét nehéz megismerni, mert a nyomtatott történeti források erről keveset szólnak, továbbá a kéziratos anyagok és tárgyak nehezen hozzáférhetőek. A gyöngyösi vallásos társulatokról már készültek értékes és hasznos publikációk, ezeket is felhasználva célzott néprajzi gyűjtéssel sikerült a kiállítás megvalósításához szükséges kutatást elvégezni.<sup>17</sup>

Gyöngyösön a főként szőlőművesekből álló vallásos céhek száma a 15–20. században 5–16 között mozgott. Az egyik legkorábbi, középkori patrocíniumú és plébániai alapítású a Szent Kereszt Társulat.<sup>18</sup> A Szent Kereszt Társulat először a 14–15. században alakult, majd 1701-ben újra alapították. Működése a felsővárosi plébániához kapcsolódott a Szent Tamás, a Szűz Mária, a Rózsafüzér és Szeplőtelen Fogantatás társulatával egyetemben.<sup>19</sup> A társulatok nagyon gyakran rokon családokat fogtak össze, vagy olyan embereket, akik a civil életben szintén közel álltak egymáshoz. Általános volt, hogy a tagság családon belül apáról-fiúra öröklődött. Az évszázados múltra visszatekintő nagy társulatoknál néhány nagy család részvétele is dominált. Ennek megfelelően a Szent Kereszt Társulatot a „Bogdányok” és a „Csépanyok” társulatának is nevezték.<sup>20</sup> Egy-egy tag esetenként több Társulatnak is tagja volt. A Társulat működésében, az archaizmusnak ítélt elemek megőrzésében, alapvető jelentőségűnek számított a több évtizedes befelé fordulás. A társulathoz való tartozás legfőbb feltétele a vallási előírásoknak megfelelő életvitel volt. Feladatuk napjainkban is elsősorban a templomi oltárok fenntartása, ápolása, az egyházi szertartásokon, temetéseken való részvétel és közreműködés. Segítik a szegényeket, beteget.<sup>21</sup>

A működésre jellemző befelé fordulással ellentétes volt viszont a társulat tagjainak részéről tapasztalt nyitottság és segítő készség, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, s elsősorban Bíró Friderika muzeológus irányába. Munkatársaink számos alka-

<sup>15</sup> Bíró 2005. A gyöngyösi színjátszásra vonatkozó adatokhoz lásd B. Gál 2005. 14–15.

<sup>16</sup> Kecskés 1995. 145.

<sup>17</sup> Így pl. Kecskés 1995.; Várallyayné Hatala 1995.

<sup>18</sup> A Társulat történetével kapcsolatban Kecskés Péter tévesen állapította meg, hogy tevékenységét 1993-ban megszüntette és kéziratos, illetve tárgyi anyagait a Szent Bertalan templomnak adományozta. (Kecskés 1995. 153.) Ezzel szemben a Bíró Friderika által irányított kutatás a – ugyan egyre gyengülő intenzitással – működő társulat tevékenységét dokumentálta sikeresen.

<sup>19</sup> B. Gál 2007. 139.

<sup>20</sup> Ezt igazolják a Társulat fennmaradt jegyzőkönyvei, iratai.

<sup>21</sup> Bíró 2007. 43.



lommal folytattak néprajzi gyűjtést Gyöngyösön, s a Társulat tagjai rendkívül komoly segítséget nyújtottak ehhez.<sup>22</sup> Különösen komoly segítséget jelentettek a résztvevő megfigyelés során szerzett információk, mikor a társulat ünnepein, rendezvényein vettek részt a múzeum kutatói.<sup>23</sup>

Az épület berendezéséből a vallásos Társulat rendezvényének helyet adó helyiséget mutatom be vázlatosan. A kiállítás egy 20. század eleji gyöngyösi módos, szülő- és bortermelelssel foglalkozó polgárcsalád lakáskultúráját és korabeli életvilágát rekonstruálja. Az 1910-es évek elejére a család kiheverte a filoxéravész súlyos következményeit, erőre kapott. A jólétet a boreladásból, főként a festőbor készítéséből és étkezési csemegeszőlő árusításából származó bevétel biztosítja. Kiegészítő jövedelemként időszakosan albérlőt – a kiállítás időpontjában egy színésznő – is tartanak. A házban egy hattagú család lakik. Középkorú házaspár két gyermekkel és az idős szülők élnek együtt. A lakóház második szobája a Társulati találkozó helyszíne.

A bemutatásra kerülő szituáció szerint a Szent Kereszt Társulat vezetőségi tagjait várják reggelire, 1914. január 6-a van, Vízkereszt napja, reggel 8 óra. A Szent Kereszt Társulat vezetőségét, a „födékányt” és a „dékányt” minden év decemberében újra választották. Az ún. „szolgadékányokat” félévenként cserélték. A megválasztott és egy évig hivatalban lévő „födékány” házában helyezték el a társulat iratait, pénzübeli vagyont, a kegytárgyakat, bútorokat, edényeket. Itt tartották a társulat borát is. Az átköltözés január 1-je, az ún. *Kereszt kíséréssel* végződött, ami azt jelentette, hogy az előző *födékány* házából a társulati tagok fáklyás menetben átvitték a körmeneti-, és a szertartásokon használt rézből, ezüstből készült kereszteket. A *födékány* házához érkezve beköszöntő éneket énekeltek: „*Dicsértessék mindörökké Jézus szentséges neve / Szent áldásod mindenüvé terjedjen / Nyújts kegyelmet / Éltünk útján légy vezérünk / Tarts meg szeretetedben / Végző órán már légy velünk / Végy fel dicsőségedbe*”. A szakrális tárgyakat az előre elkészített oltáron helyezték el. A *födékány* eskümiséjét január 6-án, reggel 6 órakor tartották a Szent Bertalan templomban. Mise után a *födékány* és felesége reggelire invitálta a Társulat vezetőségét: a *dékányt*, a *szolgadékányt* és a *fáklyásokat*.<sup>24</sup>

A társulati rendezvénynek helyet adó szobában több szakrális elem is megjelenik a berendezésben. Az ablak melletti sarokban magas állványon kis oltár áll, Szent Teréz szoborral. Noha a házi oltárt „*Máriácskának*” hívják, most, ilyenkor télen más szentek szobrait állítják az oltárra. A Szűz Mária szobrát általában májusban teszik a magas állványra. Az ajtóval szemben, a szoba jobb sarkában áll az oltár. A kerek asztal régi oltárterítővel van letakarva. Rajta a Szent Kereszt Társulat himzett monogramja látható. Az oltáron álló társulati kereszt 1836-ban készült. A rézből öntött álló feszület mívesen megmunkált korpusszal, alatta, a sok simítgatástól megkopott Mária szoborral, elején, hátoldalán rátétes szobrocskákkal díszített. Talpán a felirat:

„NÓTARIUS.KOVATS.FERENTZ.CSILLAG.ANDRAS.KÖLTSÉGIN:  
1836.ÖREG.DÉKAN.HOMOLYA.MATYAS.KISS.DEKAN.JUHASZ.IMRE:”

<sup>22</sup> Ezúton is köszönjük a széles körű támogatást, ami a tájegységi kiállítás megvalósításának munkálataikor a helyi önkormányzat, a múzeum és a lakosok részéről is megnyilvánult.

<sup>23</sup> Vö. Bíró 2007. 45–46.

<sup>24</sup> Bíró 2007. 43–44. illetve Bíró 2006.

A közel 60 cm magas kereszt a működő Társulat legféltettebb tárgya, nyilvánvaló volt, hogy csak másolatként kerülhetett a múzeumi kiállításba.

A fénykorában népes és tehetős Társulat tárgyai közül kiemelkedik az a nagy boros kancsó, amit a gyöngyösi fazekas a kiöntő fedelén karcolva datált: „1823. november 27.” A zöld ólommazas kerámia felirata: „SZENT KERESZT CÉHI-BE LESZ EZ A PINTES ANNO 1824”. A pintes további rátétes díszítései: két kereszt, ismétlődő rozmaring-motívum, forgórózsák és kétfejű sas átfűrészelt nyakkal.<sup>25</sup> Az eredeti tárgy a Mátra Múzeum gyűjteményének féltve őrzött darabja, viszont az intézmény engedélyével másolatot készítettünk az enteriőr kitüntetett jelentőségű tárgyról.

A kancsó előtt egy hosszúkás nyitott könyv fekszik: a Szent Kereszt Társulat főjegyzőkönyve, amiben 1878-tól a legfontosabb eseményeket jegyezték föl. A könyv ott van kinyitva, ahol 1913 decemberében feljegyezték a következő évre választott társulati vezetők neveit. Erről a jegyzőkönyvről szintén nemes másolat készült.<sup>26</sup>

A két ablak között áll a Társulat eredeti, 1873-ban készült ládája. Ebben tartották az iratokat, a titkos fiókban az összegyűlt pénzbeli vagyont. Itt látható két pecsétnyomó, és két, kovácsoltvasból készült nyeles billog. Mindegyiken a Társulat monogramja olvasható. A billogokkal a Társulat tulajdonában lévő bútorokat, a hordókat, ládákat jelölték meg.<sup>27</sup>

A szobában a megterített asztal a reggelire érkező vendégeket várja. Az edények a hagyományos menühöz igazodtak: a reggeli gyakran hús volt kenyérrel és savanyúsággal, vagy pörkölt galuskával. Bort ittak utána, és pogácsát ettek. A porcelán étkezészet, az evőeszközök, poharak eredetileg Társulati tulajdonban voltak, használat után az erre rendszeresített ládában tárolták azokat.<sup>28</sup>

A szobán kívül a lakóház második lakóegységének hátsó szobájában is látható egy, a vallásos Társulat működését dokumentáló jellegzetes tárgy, a gyöngyösi Szent István Társulattól származó eredeti fáklyatartó állvány, 1906-7-ben készített feliratos, datált sárgarézt fáklyatartókkal.<sup>29</sup>



2. kép  
Részlet a szoba berendezéséből  
(Deim Péter felvétele)

<sup>25</sup> Ez az adatközlők szerint az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után történhetett.

<sup>26</sup> Természetesen a rendkívül informatív társulati teljes iratanyag másolatának digitális verziója a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattárába került.

<sup>27</sup> Bíró 2006. 3.

<sup>28</sup> Kemecsi 2007. 40–41.

<sup>29</sup> A Gyöngyösön gyűjtött állvány, ugyan egy másik Társulat tárgyi emléke, de az egyes confraternitások közötti átjárhatóság és együttműködés igazolhatja bemutatását ebben a kiállításban. Komolyabb probléma, hogy a megújítást dokumentáló datálás szerint a bemutatásra kerülő szituációnál évtizedekkel későbbi, 1936-os.



Az eredeti épület adottságainak figyelembe vétele a szabadtéri néprajzi múzeumok munkatársai számára visszatérő kihívás és lehetőség is egyszerre. Míg a kiállítási hitelességet erősítik a tradicionális terek, a „klasszikus” kiállítási bemutatás esélyeit egyértelműen csorbitják. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a Felföldi mezőváros tájegység az első, amelyben a hagyományos enteriőrök mellett, tematikus kiállítási elemek is megjelennek<sup>30</sup>, illetve azokban az épületekben, ahol ez érdemben segíti a látogatók számára az értelmezését a tárlatnak, műanyagból készült védőfalakat is alkalmazunk. A megoldás kialakításakor figyelembe vettük a sikeres (vagy épp sikertelen) nemzetközi példákat is.<sup>31</sup> Az ún. „üvegfalak” lehetőséget biztosítanak arra, hogy a látogató beléphessen az egyébként csak a távoli ajtó vagy ablaknyíláson keresztül részlegesen látható terekbe, esetenként áthaladjon azokon, így jutva a belső helyiségekig. A gyöngyösi polgárház kiállításának esetében is célszerű volt használni ezt a megoldást. Különösen komoly kihívást jelentett, hogy a zsúfoltnak ható berendezés, az ünnepi étkezés helyszínévé alakított második szobán keresztül kellett az első szoba ajtajáig kialakítani a látogatható részt. Természetesen az „üveg fal” kialakításakor minden esetben célkitűzés volt a szükséges őrzés védelmi szempontok megvalósítása is. Ennek különös jelentőséget ad a kimunkált jellemző szentendrei kiállítás megvalósítási gyakorlat – amely szemben pl. az elterjedt németországi metódussal – a legapróbb tárgyak hiteles elhelyezését is bemutatja.

A berendezés kialakításakor, annak felelőse Bíró Friderika kiemelten támaszkodott adatközlőinek információira, ezeket mintegy kiegészítendő alkalmazta a gyűjtött levéltári forrásokat (hangsúlyosan inventáriumokat), illetve a gyöngyösi múzeum munkatársának B. Gál Editnek a kutatásait<sup>32</sup>. Az épület a tájegység legtöbb tárgyát bemutató kiállításával rendelkezik. A gyűjtési nehézségeket és a kiállítás rendezőjének koncepcióját érzékelteti az a tény, hogy hány településről származnak a berendezésben látható tárgyak.<sup>33</sup> Az eredeti tárgyak kiállítási bemutatása mellett ebben az enteriőrben is megjelennek a demonstrációs céllal – látogatói használatra kézbe is adható tárgyak, illetve a műtárgy másolatok. Műtárgymásolatot kettős céllal készített a Szabadtéri Néprajzi Múzeum a kiállításai számára. Elsőrendűen az eredetiként meg nem szerezhető, viszont a berendezés számára elhagyhatatlan jelentőségű tárgyakat, vagy a látogatók számára kipróbálhatóakat.

További kihívást jelent minden szabadtéri múzeumi kiállítás esetében, az enteriőr üzenetének látogatói értelmezése. Egy olyan informatív, sajátos élethelyzetet bemutató berendezés, mint a gyöngyösi polgárházban megjelenített Társulati rendez-

<sup>30</sup> Így a Batári Zsuzsanna által rendezett csizmadia kiállítás, a Sabján Tibor által összeállított kerámia restaurálást bemutató tárlat, illetve a Sári Zsolt rendezésében megvalósult kocsmatörténeti kiállítás.

<sup>31</sup> A dániai, németországi, illetve holland és belga szabadtéri múzeumok gyakorlatát megismerve alakítottuk ki a szentendrei megoldást.

<sup>32</sup> Különösen hasznosak voltak a Mátra Múzeum által az 1990-es évek elején végzett kérdőíves kutatás vonatkozó anyagai. Vö. B. Gál 2007.

<sup>33</sup> Tárgyak száma 1043 db, míg a tájegység többi épületének átlaga 500 db körüli. A nagyszámú tárgy 69 különböző származási helyről került a berendezésbe. A legtöbb tárgy Gyöngyösről (314 db), 185 darab származik Budapestről, ezt követi a tokaji (113 db) és a mádi származású tárgyak száma (83 db), az ötödik leggyakoribb származási hely, a berendezést összeállító muzeológus lakóhelye, Nagymaros (29 db).

vény értelmezéséhez elengedhetetlen a jól képzett interpretátor, mediátor alkalmazása. A termes kiállítások terjedelmes magyarázó szövegei, a részletes tárgyfeliratok elhelyezése a hiteles enteriőrben értelmetlen lenne. Az ismert egyéb nemzetközi példák – pl. audio guide alkalmazása, külön tájékoztató írásos anyag mellékelése, kiállítás-vezető katalógus – egyike sem ér el olyan hatásfokot, mint egy felkészült interpretátor, aki a látogató felmerülő kérdéseit is képes megválaszolni a megtanult bemutató szövegen túl. Természetesen a megfelelő képzéssel és tájékoztatással az interpretátor munkájának elsődrendű segítője a muzeológus. További fejlesztési lehetőség az elvégzett gyűjtések felhasználása mellett egy célzott hang, illetve film dokumentáció készítése, amelyre egy korszerű audiovizuális eszközöket is felhasználó bemutató is építhet a kiállításban.<sup>34</sup>

Rövid esettanulmányomban megkíséreltem vázlatosan bemutatni egy komplex társadalom néprajzi jelenség tárgyasult élethelyzetének szabadtéri múzeumi bemutatási gyakorlatát. Érdemes felhívni a figyelmet a népi vallásosság jelenségeinek sajátos és komoly felkészültséget igénylő bemutatási feladataira. A szabadtéri néprajzi múzeumok állandó kiállításáiban, az egyes tájházak – falumúzeumok berendezéseiben is szép számmal megjelennek a tematikához kapcsolódó szituációk az enteriőrökben. Igényes, korszerű és talán legfőképpen hiteles megvalósításuk az egyik legnehezebb feladata a szakembereknek.

Az etnicitás gyökerei és rítusai felől közelítve a mindennapok kulturális gyakorlatához, az etnikus tudat létezőmódjához a mai európai kutatási paradigmák egyik legmarkánsabb elemét tárgyalja a muzeológiai kutatás. Kecskés Péter találóan fogalmazta meg összefoglaló jellegű tanulmányában: „*Gyöngyös laikus vallásos társulatainak nagy száma, a feltárt sokoldalú történeti anyag nagymérvű gazdasági, kulturális, vallásos és szokásjogi erőről, a mindenkori hatalmi körülményekhez alkalmazkodó közösségi készségről tanúskodik.*”<sup>35</sup>

A lokális, regionális, a felekezeti, a szociális identitás mind része az egyének, családok s tágabb közösségek önmeghatározásának. A kutatások alapján – s ezek között kiemelkedő jelentőségűek Barna Gábor munkái – is megállapítható, hogy a közösséget összetartó, szimbolizáló szokások ma is keletkeznek, a hagyományok újraélednek, s munkál a hagyományteremtés igénye is. Ezen folyamatoknak nem csupán dokumentálójaként, hanem tevőleges formálójaként is szerepe lehet a szabadtéri néprajzi múzeumoknak.<sup>36</sup>

<sup>34</sup> Az ilyen jellegű korszerű kiállítási megoldások megvalósításának lehetősége az építés alatt álló Észak-magyarországi falu tájegységben kínálkozik. (Tervezett megnyitás 2010 nyara.) Nagyné Batári Zsuzsanna muzeológus tájegységfelelős a múzeumnak ebben a tájegységében rendkívül változatos és korszerű kiállítást kíván megvalósítani az Európai Unió által támogatott Skanzen Örökség Program egyik projektjeként.

<sup>35</sup> Kecskés 1995. 158.

<sup>36</sup> Ezt igazolja, hogy gyűjtéseink, a kiállítás megvalósításával kapcsolatos érdeklődésünk össz-tönzőleg hatott a gyöngyösi Társulat működésére, felélénkítette a belső kapcsolatokat, intenzívebbé vált a működés.



**BARNA Gábor**

- 1990 A tályjai Fáklyás Társulat szerepe a község társadalmi életében, in: LOVIK Sándor – HORVÁTH Pál szerk. *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon*. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 62–76.
- 1992 A megújuló rózsafüzér. Az élő lelki rózsafüzér ájtatossága és társulata a XIX. századi népi vallásosságban, in: BÁRDOS István – BEKE Margit szerk. *Egyházak a változó világban*. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 319–322.

**BESZE Tibor**

- 1999 *Népesség és agrárgazdálkodás Gyöngyösön (1686 – 1848)*. Kézirat, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattára A 3978.

**BÍRÓ Friderika**

- 2003 *Újjáépítési javaslat Polgárház Gyöngyös Vezekényi utca 14.* Kézirat, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattára E. 174/3/15.
- 2005 *Polgárház Gyöngyös Előzetes berendezési tervvázlat.* Kézirat, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattára E. 174/4/12.
- 2006 *Polgárház Gyöngyös katalógus szöveg változat.* Kézirat, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattár E-174/5/103-108
- 2007 Társulati kereszt Gyöngyösről. *Téka 1.* 43–46.

**B. GÁL Edit**

- 2005 *Összefoglaló szöveg Szabadtéri Néprajzi Múzeum.* Kézirat, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattár A-4329
- 2007 Gyöngyösi házak a szentendrei skanzenban. *Agria XLIII.* 129–142.

**CSERI Miklós–KEMECSI Lajos**

- 2004 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Felföldi mezőváros tájegysége. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIII.* 623–644.

**KECSKÉS Péter**

- 1988 Felvidéki mezőváros tájegység. *Téka 1988, 1.* 25–44.
- 1989 A mezővárosi lakóházak alaprajzi típusai Észak-Magyarországon, in: CSERI Miklós–BALASSA M. Iván–VIGA Gyula szerk. *Népi építészet a Kárpát-medence északkéleti térségében*. Miskolci Hermann Ottó Múzeum, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Miskolc–Szentendre, 231–269.
- 1995 Vallásos társulatok Gyöngyösön. *Ház és Ember 10.* 145–164.

**KEMECSI Lajos**

- 2007 Gyöngyösi polgárház, in: CSERI Miklós–HORVÁTH Anita–SZABÓ Zsuzsanna szerk. *Fedezze fel a vidéki Magyarországot*. Kiállításvezető. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 40–41.
- 2008 A Felföldi mezőváros tájegység megvalósítása a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. *Ethnographia 119. 1.* 55–78.
- 2009 A tudományos kutatás a magyar szabadtéri néprajzi múzeumokban. *Ház és Ember 21.* 269–275.

**VÁRALLYAYNÉ HATALA Emese**

- 1995 A gyöngyösi Szeplőtelen Fogantatás Társulat története 1908–1950, in: HORVÁTH László szerk. *Mátrai Tanulmányok*. Gyöngyös, 307–322.